

2. Studija slučaja

Milana Černelić

Biserka Jaramazović Čurković

Tradicijska obilježja zaručnog darivanja kao simbol identiteta bunjevačkih Hrvata

1. Uvod

Predsvadbena darivanja predstavljaju značajnu tradiciju bačkih Bunjevaca. Ta se pojava može pratiti u nekoliko faza: prema starijim izvorima, u kojima se manje više samo spominje bez detaljnih, pretežno ujednačenih i uopćenih opisa vrste i načina darivanja, prema novijim terenskim istraživanjima u Bačkoj i Zagrebu (1986. i 1997. godine) te najnovijim u Bačkoj (u travnju 2009. godina). Prethodna terenska istraživanja nisu bila ciljano usmjerena isključivo prema ovoj temi, pa prikupljeni podaci nisu uvijek dovoljno detaljni i potpuni. Najnovija istraživanja u 2009. godini ciljano su se bavila utvrđivanjem oblika i načina predsvadbenih darivanja i njihovih mijena tijekom 20. stoljeća do današnjih dana.

Na temelju podataka iz različitih izvora i vremenskih presjeka pokušat će se utvrditi njihove suvrstice kako u prošlosti tako i u novije vrijeme i danas te kontinuitet određenih elemenata predsvadbenog darivanja, njihove modifikacije kroz vrijeme i suvremene inačice.

2. O predsvadbenom darivanju prema starijim izvorima i istraživanjima osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća

Prema tradicijskom obrascu, osim darivanja na prošnji i zarukama, darovi su se nosili i u razmacima između prošnje i svadbe, a često su se vezivali uz dane oglašavanja svadbe u crkvi. Jedan od načina darivanja je pohođenje zaručnice i nošenje dara u kolaču, katkada i u jelu i piću. Drugi karakterističan dar je vjenčana odjeća i obuća, koju joj je dužan darovati budući svekar. Ponekad su ta dva oblika darivanja objedinjena, pa se darovi različitog sadržaja istovremeno donose isprošenoj djevojci. Spajanje tih dvaju običaja darivanja karakteristična je pojava za regionalnu bunjevačku skupinu u okolici Sombora, što su potvrdila tek istraživanja iz 1986. godine.¹ U tim je naseljima kao jedan od oblika predsvadbenog darivanja zabilježeno nošenje okruglog *pletelog kolača* djevojci, uz to se najčešće nosila i okićena boca rakije, a istom

¹ Černelić, 1986.

prigodom donosila joj se odjeća i obuća koju će odjenuti za vjenčanje. Sve te darove donosila je svekrva na *prsten* ili *rakiju* (zaruke). Drugi oblik darivanja u predsvadbenom razdoblju sastojao se samo od dara u kolaču, katkada i u pečenju i piću, kojega su donosili svekar i svekrva svake nedjelje kada su se naviještali svatovi u crkvi. Taj dar se u nekim mjestima višekratno nosio, bilo je uobičajeno da ga prvi put donese svekrva, a sljedeće dvije nedjelje izmjenjivale su se bliže zaručnikove rođakinje. Naziv za svekrvin dar u nekim salašarskim naseljima u okolici Sombora je bio *pogača* (Strilići) ili *kravalj* (Gradina, Lugovo, Nenadić), a za žene koje su naizmjenice donosile dar u kolaču *kolačare*. Prema tim kazivanjima u starija vremena nije bilo zaruka, već je mladoženjina rodbina izmjeničnim pohodima obilazila buduću nevjestu.

U okolici Subotice način darivanja u ovome razdoblju donekle se razlikovao. Također je potvrđeno prema starijim izvorima da se zaručnici slao kolač, katkada i pečenica, svake nedjelje kada se naviještalo vjenčanje. U pravilu su prvu nedjelju *snašu* pohodili svekar i svekrva s darom, a u ostale dvije nedjelje netko od bliže rodbine. Pojedini stariji izvori potvrđuju tu pojavu, ali povezano s posjetom mladoženjinih sestara i rođakinja, koje su došle po po buduću *snašu* da bi je vodile u crkvu. Momkova mati šalje svake subote djevojci po kolač; Szárics spominje i bocu medene rakije, a Erdeljanović još i nekoliko jabuka.² Ta je pojava pri novijim terenskim istraživanjima u ovom obliku potvrđena samo u Tavankutu: zaručnicu su naizmjenice svake nedjelje na navješćivanje vodile mladoženjine rođakinje sa svrhom da je upoznaju, a pritom su je i darivale.³ Sličan postupak zabilježen je u starijem opisu svadbenih običaja u Subotici. Po zaručnicu svaki put s bocom rakije namijenjenoj njezinoj majci po jedna rođakinja zaručnika, koju ona dočekuje i poljubi, a gošća je dariva novcem.⁴

U podunavskih Bunjevaca u Mađarskoj ovaj običaj nije potvrđen u ovome obliku, ali postoje određene naznake o nekim zajedničkim elementima. Tako su u Gari momkovi ukućani nosili djevojci kolač na zaruke (slično kao u Somborskom kraju), a jedan kazivač spominje da joj je mladoženjina sestra nosila platen kolač, ali nije precizirano kada se to čini. Taj su kolač dijelili među prisutne, koji su kušali po komadić tog kolača. U okolici Budimpešte nema podataka o takvoj pojavi, no možda se trag tome običaju može naći u podatku da je u Erčinu *kolač* naziv za sastanak na dan drugog oglašavanja u crkvi, a u Erdu su se istim nazivom označavale zaruke.⁵

U regionalne bunjevačke skupine u okolici Sombora, kako je već rečeno, nošenje svekrvina dara u kolaču na zaruke povezano je s običajem darivanja vjenčane opreme za buduću *snašu*. U Subotici i okolnim naseljima prethodno opisani običaj prema svim potvrđama u istraživanjima iz 1986. godine uvijek je bio odvojen od običaja darivanja snahe vjenčanom opremom. Dogovaralo bi se na *piću* (zarukama) što će momkova strana darivati djevojci od vjenčane opreme: *vinac*, *ruvo*, *cipele*, *sve što triba za vinčanje* (prema riječima Anice Balažević iz Tavankuta). U Đurđinu se odjeća budućoj snahi donosila na poseban sastanak prije vjenčanja.⁶

² Szárics, 1842., 869-872; 886-888; Ivanić, 1892, 196., 212; Antunović, 1858: 212. Iványi, 1891:196; Iványi, 1892:597; Erdeljanović, 1930., 325; Meznerić, 1938, 35.

³ Černelić, 1986.

⁴ Prčić, 1927:169.

⁵ Černelić, 1983; Deisinger (1952); Deisinger, 1952.; Deisinger, 1953.

⁶ Černelić, 1984.

O tome ima podataka i u pojedinim starijim izvorima. O kupovini ruha dogovaraju se dvije svatovske strane obično na zarukama. Pojednosti običaja u izvorima neznatno se razlikuju, a katkada ima i neizravnih podataka, no osnovni zajednički element obveza je svekra ili mladoženjine obitelji uopće da budućoj snahi kupe vjenčano ruho,⁷ Ponegdje se ističe i mogućnost da svekar daje novac za vjenčano ruho, umjesto da ga sam kupi.⁸ Erdeljanović navodi da djevojka još u predsvadbenom razdoblju kod svakog posjeta i sastanka s mladoženjinim rodnom dočekuje goste u svekrovom ruhu, a također obučena u to ruho ide na misu s mladoženjinim rođakinjama⁹. To bi značilo da je ruho trebalo ranije kupiti nevjesti, što bi podrazumijevalo i poseban dogovor o kupovini takvoga ruha još prije zaruka. Moguće je da je to jedna od suvrstica ove pojave s početka 20. stoljeća u podunavskih Bunjevaca. Za razliku od ostalih, jedan od članaka iz 19. stoljeća donosi nešto opširniji živopisan opis ovoga običaja te ga stoga iznosimo u izvornom obliku:

Pri kupovanju ruva pre svega se označi boltadžija, kod koga će se uzimati: da li kod gospodar Time, da li kod Kraljevića Marka (Joce Ostojića), da li kod Nacike ili kod Manojle? (Ovo behu pre 20-30 godina glavni trgovci): Kad se u tome slože, onda naređuju šta će se kupiti. Prvo je čurdija, koja će tako reći mladi za veka služiti. Ako je prijatelj gazda, to se razume sa zlatnim, ako ne, to će biti sa gombarskim gajtanom i skupocenim pervazom. Suknja, rekla, prusluk i ostalo razume se da mora biti od teške svile, jer zlo ako devojački rod ruvu zameri, ali još dvaput gore, ako đuvegija primeti, da mu je mlada lošije odevena od mlade starijega mu brata.

Kako se u dućan uđe, dućandžija odma pozna svoju mušteriju. Svekru se odma donese stolica i posluži se šljivovicom. Razmete se čitava bolta. Nepita se tu za cenu, nego što se mušteriji dopadne to se nemilice kroji. Ne pita, do duše, boltadžija ni za novce: ta on već poznaje čiča Stipana i Bartola, oni će to već izdovati, ako nikako drugčije, a ono će gospodar Toma, Joca ili Manojlo ocepiti 2-3 lanca zemlje, pa kvit račun ... Što mora biti, mora! Grdna bi bila sramota da je čovek gori od drugih, koji su od njega lošiji, ili koji su mu ravni.

Kad se ruvo kupi nose ga šnajci, da ovaj kroji i šije. Ako šnajca lepo udesi, ne vali i preko plaće, ne vali po koja vreća žita i koja kola slame, - ta takog đubreta ima na salašu vazdan.¹⁰

Taj je običaj poznat i u Bunjevaca u južnoj Mađarskoj. U Vancagi posebno ističu da joj je nekada *đuvegija* kupovao i cipele. Bogatije obitelji uz vjenčano ruho darivale su zaručnici i lanac s dukatima, a u Kaćmaru su se dogovarali da li će svekar dati novac za ruho ili će ga sam kupiti.¹¹

Oba ova običaja poznata su svim bačkim Hrvatima, dakle, i Šokcima, kao i šire u panonskoj zoni u Baranji, Srijemu i u Slavoniji. Zastupljeni su sporadično i u drugih skupina

⁷ Staniša, 1899; Bellosics, 1909; Rajić, 1920.

⁸ Prčić, Svadbeni običaji, 168.

⁹ Erdeljanović, 1930.

¹⁰ Knežević, 1881.

¹¹ Batinkov, 1977; Černelić, 1983. U bunjevačke skupine u Mađarskoj ove bi običaje tek trebalo detaljnije istražiti, op. p.

u Vojvodini, a traga im ima i među drugim bunjevačkim ograncima, kao i u nekim drugim krajevima na širem prostoru jugoistočne Europe.¹²

Ovdje predstavljani karakteristični tradicijski oblici presvadbenog darivanja, u novije su se vrijeme sačuvali u nekim specifičnim varijantama zaručnog darivanja. Zanimljiva su dva konkretna primjera zaručnoga dara: jedan je iz Lemeša iz sredine 20. stoljeća, a drugi i iz Subotice s kraja 20. stoljeća, koji pokazuju kontinuitet određenih tradicijskih elemenata u svadbenim običajima bačkih Bunjevaca. Oni se u nekim pojedinostima razlikuju, a u nekima se preklapaju te ukazuju na različite načine selektiranja tradicijskih obilježja, kao i na povezivanje elemenata iz više tradicijskih predsvadbenih sastanaka i njihovo stapanje u običaju zaruka. O ovim konkretnim primjerima dobivene su informacije u vrijeme pripreme izložbe *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca 1997./98. godine*.¹³

Primjer iz Lemeša odnosi se na zaruke Roze Budimčević iz Lemeša, čiji je zaručnik i budući muž Stipan Fratrić bio iz Sombora (porijeklom sa Salaša na Bezdanskom putu). Njezin zaručni dar iz 1956. godine sastojao se od *suvog kolača*, lijepje rumene jabuke s navezanim zaručnim prstenom, burmom i lančićem, boce likera s čašicama, koji se nosio u tkanoj torbi. Uz taj dar zaručnica je dobila i materijal za vjenčanicu i za haljinu koju će kao *snaša* odjenuti iza ponoći, a posebno od svekra još i novac za svadbeni vijenac i cipele, jer ih je željela sama izabrati. Ovaj primjer zaruka zanimljiv je stoga što su se u jednom običaju prepleli elementi više običaja. U somborskom kraju tijekom čitavog 20. stoljeća povezani su običaji darivanja zaručnice kolačem i vjenčanom opremom, a primjer iz sredine 20. stoljeća pokazuje da su u zaručnom daru objedinjeni i nekadašnji način nošenja darova u tkanoj torbi na prošnju. Zanimljivo je da je ovaj primjer kazivanja Roze Fratrić, koja je taj dar dobila, jedina potvrda nošenja dara na prosidbu u tkanoj torbi. To nisu potvrdila ni ranija terenska istraživanja (1986.), a niti najnovija (2009.). U ovoj inačici običaja, u zaručnom darivanju spojeno je i darivanje koje se nekoć prakticiralo o prošnji (jabuka sa zataknutim metalnim novcima, boca rakije, nakit).

Drugi primjer je zaručni dar iz 1996. Radoslava Peića Gavrana zaručnici Jasni Repac iz Subotice, koji se sastojao iz slijedećih darova: materijala za vjenčanu haljinu, bijele pregačice, materijala za haljinu koju će *snaša* odjenuti u ponoć, vezenih papuča, prstena i lančića, posložjenih u bijelu satensku kutiju, zvanu *rozalija*, s čije su unutrašnje strane pričvršćene crvene *perlice* za snašu i *đuvegiju*, kojima će se okititi iza ponoći kada presvuku vjenčanu odjeću.

Ovakav izgled je *rozalija* počela poprimati u pedesetim godinama, a prijašnji nešto izmjenjeni naziv *rozolija*, *rozalija*, *rozulin*, *rakija*, označavao je ukrasnu drvenu kutiju prema nekim kazivanjima¹⁴ u kojoj su tzv. *rakijare* donosile dar pri prosidbi djevojke ili, pak, okićenu košaru tj. *kotarčicu* iskićenu *perlicama* i *pantlikama* (ukrasnim trakama).¹⁵ Sadržaj kutije je tom prigodom bio drugačiji: jabuka sa zabodenim kovanim novcem (zlatnim, srebrnim ili bakarnim –

¹² O tome vidi u: Černelić, 2007.

¹³ Černelić, 1998.

¹⁴ Černelić, 1984, 1986.

¹⁵ Prčić, 167.

ovisno o materijalnom stanju i imetku, *ataru*, obitelji), velika svilena marama, vezena i urešena *rojtama*, maramice, a ponekad i jedan ili dva niza dukata¹⁶. Uz kutiju ili košaru obavezan su dar bile i jedna ili dvije bočice slatke rakije, koja je nekad bila zameđena¹⁷. *Rozolijom* se nazivala i ukrašena bočica rakije, koja se nosila na dar tom prigodom, a ostali darovi nosili su se u maloju uređenoj košarici.¹⁸ U subotičkom kraju je u ovome suvremenom primjeru zaručnog dara izostao karakterističan prosidbeni dar: jabuka s novcima, no drugi elementi darivanja na prošnji pretopili su se u zaručni dar. Zaruke su u prošlosti bile zaseban sastanak zvan *piće*, na koji su dolazili *đuvegijini* rođaci da *zapiju divojku*.¹⁹

Darivanje vjenčane opreme također je bio zaseban običaj, o kojemu se obično dogovaralo na zarukama, a primjer zaručnog dara iz 1996. godine pokazuje da je vjenčana oprema i u subotičkom kraju postala dio zaručnog dara. Kao što je već rečeno, u Subotici i u okolici *pletan kolač* se ponegdje nosio na dar zaručnici u posebnim prigodama, koje su se obično vezivale uz dane navješćivanja vjenčanja u crkvi. Dijelovi običaja iz prošnje, zaruka i ostalih oblika pohođenja zaručnice sa svrhom darivanja održali su se do danas u izmjenjenom obliku i u običaju zaručivanja spojili su se elementi više tradicijskih predsvadbenih običaja, na različit način u dvije regionalne bunjevačke skupine.

Spomenuti zaručni darovi dobar su primjer održavanja kontinuiteta nekih tradicijskih elemenata predsvadbenog darivanja i njihovih modifikacija i načina preoblikovanja tradicijskih elemenata običaja te njihova uklapanja u suvremeni životni kontekst. I jedan i drugi, jedan noviji, a drugi nešto stariji, pokazuje zanimljivu selekciju određenih tradicijskih elemenata iz više različitih predsvadbenih sastanaka objedinjenih u zaručnom darivanju.

Primjer iz okolice Sombora ukazuje na kontinuitet održavanja zaruka, sličnog sadržaja kakav je bio tijekom 20. stoljeća, uz uključivanje elemenata darivanja iz prosidbenih običaja (nošenje dara u torbi, jabuka s novcima, prsten, lančić), koji su u međuvremenu izostali iz predsvadbene procedure. Treba naglasiti da je nošenje dara u torbi u ovom konkretnom primjeru zasad jedinstvena potvrda i za bunjevačku skupinu u okolici Sombora. Drugi primjer zaručnog dara iz Subotice također sadrži neke elemente prosidbenog darivanja: kutija zvana *rozalija* u kojoj se nekoć donosio prosidbeni dar (prsten, lančić), uz uključivanje drugih darova, koji su se u prošlosti darivali kao zasebni darovi, tako da suvremeni zaručni dar kumulira neka od značajnijih tradicijskih obilježja darivanja u predsvadbenom razdoblju uopće.

Osim opisa samih predmeta zanimljivo je ukazati i na odnos sudionika običaja prema predmetima koji su do nedavne prošlosti obilježavali ili još i danas obilježavaju prenošenu tradiciju. Roza Fratrić sjeća se svih detalja svojih zaruka i zaručnog dara. Predmeti koji su činili taj dar danas predstavljaju kućni inventar obitelji Fratrić, čuvaju se i koriste u svakodnevnom životu. U vrijeme pripreme izložbe *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca 1997./98* tragajući za predmetima i sjećanjima na zavičajnu baštinu, preko tih predmeta i sjećanja saznali smo o detaljima zaručnih običaja iz mladosti Roze Fratrić. Zanimljiv je bio njezin pomalo omalovažavajući odnos

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ivanić, 101.

¹⁸ Usp. Sekulić, 1991.

¹⁹ Prčić, 168.

prije prema jednome od predmeta koji je bio dio toga dara, a to je bila tkana torba u kojoj se taj dar nosio zaručnici. U vrijeme naših dolazaka i istraživanja sa svrhom pripreme izložbe, zatekli smo tkanu torbu kao otirač na ulaznim vratima Rozinoga stana u Zagrebu. Nakon izložbe odnos prema ovome predmetu se promjenio, a za potrebe izložbe Roza i njezina majka torbu su posebno brižljivo očistile i rekonstruirale nam zaručni dar kakav je Roza primila od svojeg zaručnika 1956. godine. Drugi karakterističan zaručni dar *rozalija* posebno je poslan iz Subotice, kao jedini predmet na izložbi koji nije bio u posjedu Bunjevaca naseljenih u Hrvatskoj. Raspitujući se o običaju zaručivanja saznalo se za ovaj konkretan zaručni dar, koji je u vrijeme pripreme izložbe, bio primjer suvremenog zaručnog dara. Nastojanje da se taj predmet postavi kao izložbeni eksponat dovoljno govori o važnosti ovih selektiranih elemenata tradicijske baštine u suvremenim životnim situacijama. Ponajprije na temelju upravo ovoga zaručnog dara, moglo se pretpostaviti da je riječ o živoj tradiciji, jer su u zaručnim običajima bunjevačkih potomaka današnjeg doba zadržani određeni tradicijski elementi običaja njihovih predaka.²⁰

3. Rezultati istraživanja o predsvadbenom darivanju prema istraživanjima u 2009. godini

Na temelju ranijih potvrda očuvanosti pojedinih tradicijskih elemenata u zaručnom darivanju, uvelike različitih u somborskom i subotičkom kraju (pri čemu valja imati u vidu i vremensku razliku od četrdeset godina), zanimalo nas je koliko su takvi zaručni darovi danas prisutni u životu bačkih Bunjevaca, te su one bile izravan poticaj da se ta pojava detaljnije istraži i potkrijepi drugim primjerima njezine primjene i oblika tijekom 20. stoljeća sve do današnjih dana u somborskom i subotičkom kraju, s obzirom i na već ranije utvrđene razlike.²¹

Ta najnovija istraživanja o predsvadbenom darivanju u bačkih Bunjevaca, provedena u travnju 2009. godine, ukazala su ne samo na brojne suvrstice darova u tom razdoblju, već i na brojne predsvadbene sastanke na koje su se darovi nosili. Smanjivanjem broja takvih sastanaka tijekom vremena ti darovi se nisu prestajali nositi budućoj snahi, već su se preusmjeravali na neke druge sastanke i mnogi od njih kao takvi opstali su i u najnovije vrijeme. Prema starijoj literaturi ti su darovi sasvim uopćeno prikazani, bez preciznog određenja vrsta darova i njihovoga smještanja u vremenski i prostorni kontekst²². Na temelju tih istraživanja dobivamo širi uvid u dosad nedovoljno poznate podatke o tradicijskim oblicima darivanja kako u ranije

²⁰ Černelić, 1998:38.

²¹ Stoga je koautorica ovoga članka, Biserka Jaramazović provela istraživanja u bačkih Bunjevaca u lokalitetima somborskog (Gradina, Bezdanski salaši, Šikara, Sombor) i subotičkog kraja (Bikovo, Mala Bosna, Žednik, Pavlovac, Đurđin, Bajmok, Tavankut, Ljutovo, Subotica) u travnju 2009. godine. Prikupljena građa pohranjena je u Arhivu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i u Arhivu Zavoda za kulturu Vojvodanskih Hrvata pod naslovom: Predsvadbeni pohodi i darivanje kod Hrvata-Bunjevaca Subotice i Sombora s okolicom.

²² Postoji priličan broj općih opisa svadbenih običaja Subotice ili subotičkog kraja u starijoj literaturi. Ti su opisi do te mjere unificirani, da se zapravo gotovo isti opisi višestruko dupliciraju. O tome više vidi u : Černelić, 2006.

tako i u novije doba. Budući da nas ovdje zanimaju određene vrste darova i njihovo značenje u konstrukciji identiteta bačkih Bunjevaca, nećemo detaljno prikazivati sve prigode u kojima su se darovi donosili. Nastojat ćemo utvrđene tradicijske darove smjestiti u njihov povijesni kontekst i pokušati pratiti njihovu opstojnost i modifikacije u suvremenom kontekstu. Na samo darivanje prije prošnje i pri prošnji osvrnut ćemo se nešto detaljnije, radi boljeg razmišljanja konteksta održavanja običaja u prošlosti i njegovoga transformiranja kroz vrijeme, budući da su se mnogi darovi kasnije postupno prenosili na druge predsvadbene sastanke. U prvom redu kumulirali su se u zaručnom darivanju, koje vremenom postaje i jedini službeni sastanak, premda se ni to nije događalo ujednačeno i istovremeno u svim bunjevačkim sredinama. Vremenske razine tih promjena nije uvijek lako odrediti.

3.1. Darivanje djevojke prije prošnje

Prema ovim najnovijim istraživanjima potvrđeno je postojanje običaja ophođenja djevojačke kuće i prije prosidbe, koji se zvao *rakijare* ili *ići pitat*, a koji je bio karakterističan za ranije naraštaje, dakle, na početku 20. stoljeća i do tridesetih godina, za razliku od starijih izvora, prema kojima se ovaj običaj poistovjećivao s prosidbom.²³ Iskaz Klare Tikvicki iz Žednika o tom pohodu i darivanju, na temelju pripovijedanja svoje majke, koja je u njemu sudjelovala najbolje objašnjava kontekst i značenje svih ovih predsvadbenih običaja kojima se posebna pozornost posvećuje budućoj *snaši*, čija je uloga u obitelji u koju dolazi iznimno važna: *Nana je išla kad se njezin brat ženio. Donesu svilenu maramu, maramicu i jabuku. E, sad u čemu je to bilo, to ne znam... Žene se najlipče obuku što mogu – svila na svilu i išlo se na fijakeru il' na haptikama il' na taljigama- običnim kolima, lipo ofarbanim i udešenim – 'ko je šta im'o, zavisi. To su obično išle dvi udate žene, svakoja je bila onako da zna malo više divanit i da zna falit. Obadvi su bile u najbolju svilu obučene i dotirane, pa sve se dižu kad side i šire i namišćaju tu svilu. One donesu rakiju i počnu falit momka, imanje – koliko imadu lanaca zemlje, svinje i tako... To se divojka udaje već na to da zna da će morat tušta radit. A divojkini opet fale kako je divojka vridna i koliko imadu zemlje... Ako se slože divojkini, rakija ostane i onda svrše kad će bit piće.*

U svim je lokalitetima potvrđeno da su sudionici pohoda u pravilu udane žene iz mladoženjine obitelji – strine, ujne, zaove, ponekad tete (obično ne neposredno najbliže rođakinje), najčešće dvije, koje su bile vješte govornice i znale hvaliti momka i njegovu obitelj.

Darovi su redovito podrazumijevali bocu rakije, nerijetko s čašicama, koju djevojčina obitelj u slučaju odbijanja prilike vraća momkovo kući. Neki od kazivača navode i *rojtošku* maramu (Đula Tonković, Bikovo), svilene marame na glavu, maramice i jabuku (Katica Zelić i Klara Tikvicki, Žednik; Pere Matković, Pavlovac), a u Somboru se uz rakiju i čaše spominje i jabuka sa zadjevenim novčićima. Katica Marganić iz Bajmoka posjetitelje naziva *provodadžijama* i tvrdi da nisu nosili nikakve darove. I Jela Stantić iz Đurđina spominje *provodažije* koji u pravilu nisu nosili nikakve darove, za razliku od *rakijara* koji su nosili bocu rakije. Lozika

²³ I ovi podaci pokazuju da su stariji izvori pojednostavljeno prikazali svadbene običaje i izjednačavali ih za sve bačke Bunjevce, bez iznošenja bilo kakvih mogućih razlika među njihovim regionalnim skupinama i između pojedinih naselja unutar iste regionalne skupine, a također se ne spominju pohodi koji prethode prosidbi.

Skenderović iz Ljutova tvrdi da su *rakijare* nosile isti dar koji se danas nosi u zaruke tj. *veridbu* – kutija – *rozalija* – u kojoj su ruho, vezene papuče i marama, te jabuka i boca rakije, dok Đula Tonković iz Bikova *rozolijom*, pak, naziva bocu rakije s čašicama. Verica Matković iz Bikova, navodi da je njezina mama imala *rakijere*, te da su joj oni donijeli drvenu kutiju u kojoj je bila velika plišana rađena marama s *rojtama* (no, potonja kazivačica tvrdi da su to zapravo bile zaruke njezine majke, a ne pohod koji prethodi prošnji).

Ovaj je iskaz zanimljiv, jer kazivačica istovremeno potvrđuje da su se već u vrijeme zaruka njezine mame, dakle, dvadesetih godina 20. stoljeća, darovi karakteristični za pohode prije prošnje donosili na zaruke. Da je bilo više varijanti kutija za darove svjedoči i primjer iz okoline Subotice – u pitanju je naizgled izoliran slučaj metalne kutijice u kojoj je pokojnoj Anici Jaramazović donešen dar 1946. g. O sadržaju i namjeni potonje se, nažalost, zna vrlo malo jer je sada u posjedu njezine kćeri.

U različitim kazivanjima susreću se četiri razvidno srodna pojma – *rakijare*, *rakijere*, *rozalija* i *rozolija*, te se mogu uočiti različiti oblici transponiranja ovoga naziva, kao i samih darova, kroz 20. stoljeće.

Zanimljiv je i motiv vraćanja rakije ako prilika nije po volji djevojčine obitelji – bilo je slučajeva kada je rakija bila iznimno žurno vraćena. Đula Tonković iz Bikova tako prepričava: *No, ima di je rakija prija stigla natrag nego oni što su stigli kući. Da budem iskrena, moja mama je baš tako dobila rakiju i kad je doš'o njezin najstariji brat kući s vašara – kak'a rakija, o'ma' najmladeg brata na konja i teraj s rakijom natrag. Nije bio zanimljiv i odneli rakiju natrag i nikom ništa – ostala divojka, os'o momak!* Pojedini su momci i po nekoliko puta bili odbijeni, dok im nije prihvaćena rakija. Kata Skenderović iz Bikova ilustrira potonje pripovijedanjem (ne)zgone strica svoga muža: *Jedan Stipanov stric se dugo nije mog'o oženit – stalno su mu cure vraćale rakiju, zato što je bio nevaljan i kavgađžija... Na kraju se oženio za jednu već stariju divojku od 30-ak godina. Jer kadgod si već zdravo rano bio matora divojka ako se ne udaš, a divanilo se da dok se ne udaju, sve su cure 18. godina – tako se divanilo...*

3.2. Darivanje na prošnji

Prošnja je potvrđena u svim lokalitetima, ali s tom razlikom da se ponegdje javlja kao samostojeći pohod, a ponegdje ona objedinjuje i dogovor te zaruke. U kazivanjima ju je često teško odijeliti od zaruka i od *rakijara*. Primjerice, Pere Matković iz Pavlovca tvrdi da su *rakijare* zapravo već isprosile djevojku, a slična preklapanja se mogu uočiti i u kazivanju Katice Marganić iz Bajmoka. Ovi iskazi potvrđuju da su se običaj *rakijara*, prošnje i zaruka vremenom presložili i da se gubi jasna granica među njima.

O vrsti darova prilikom pohoda prošnje iskazi kazivača su se bitno razlikovali, čak i ako se radi o približno istom razdoblju. Ima slučajeva kada prosac ništa nije donio u kuću djevojke – kao primjerice na zarukama Ilke Tonković iz Male Bosne, (1951.), gdje su tek nakon prosidbe ona i momak išli u grad kupovati burme, ili u slučaju Đule Tonković iz Bikova (1963.) koja je imala dva susreta prilikom prošnje: prvo ju je momak došao isprositi sam, praznih ruku, pa je

tek kasnije došao s burmom i zaručničkim prstenom. U većini slučajeva djevojka bi tom prilikom dobila burmu – Kata Skenderović (Bikovo, 1951.), Jela Stantić (Đurđin, 1961.), a Pere Matković iz Pavlovca (1962.) donio je i bombonjeru; Kata Zelić (Žednik, 1969); ili zaručnički tj. *verenički* prsten – Lozika Skenderović (Ljutovo, 1958.), Irena Tikvicki (Žednik, 1964.), Marija Paštrović (Gradina, 1971.), Kristina Vuković (Bezdanski salaši, 2006.), a Ruža Ivković Ivandekić s Bikova (godina) dobila je i zlatan broš u obliku slova R. Ponekad bi djevojka prilikom prošnje dobila oba prstena – i zaručnički i burmu: primjerice, Krista Čović (Đurđin, 1946.) i Đula Tonković (Bikovo, 1963.). Dogodilo se da je prsten dobila tek na zaručama: Verica Matković iz Bikova (1958.) je tako za prošnju dobila samo cvijeće, a burmu i zaručnički prsten tek na zaručama. Potonje potvrđuje i Katica Marganić iz Bajmoka (1964.), koja kaže da se zaručnički prsten nosio tek u *veridbu*, a burma na samom vjenčanju. Prema kazivanjima Klare Tikvicki iz Žednika nekad davno se burma i općenito zlato nije nosilo – njezina majka 1927. g. tako nije ništa dobila. Ako bi koja djevojka već imala svoj prsten, vjenčala bi se s njim.

Tradicijom propisani darovi nosili su se pri prošnji na početku 20. stoljeća. To je nekoć bila tzv. *rozolija* koja se, po riječima Katice Zelić iz Žednika sastojala iz plišane marame, novaca, zlata. Pere Matković iz Pavlovca potvrđuje običaj nošenja darova u obliku svilene marame i jabuke, dok za kolač i rakiju tvrdi da su se nosili tek u *veridbu* tj. zaručke. I Katica Marganić iz Bajmoka pod *rozolijom* podrazumijeva okićenu *kotaricu* (košaru) s bocom rakije, jabukom u kojoj je za djeven dukat, vezenom maramicom i crvenom *rojtoškom* maramom (koju *cura* stavlja na glavu kao znak da će postati žena). Ovakva *rozolija* se može i odbiti, a u tom slučaju se ona vraća momkovoj kući po tetki ili strini. Potonje kazivanje je zanimljivo, jer se jasno prepliće s pohodom *rakijara* koji prethodi prošnji te ukazuje na razlikem u značenju *rozolije* u vremenu i prostoru.

Naime, u Somboru i okolici kazivači nisu čuli za *rozoliju*, premda i ovdje momkovi roditelji nose prilikom prosidbe djevojci kutiju (u novije vrijeme *kofere*) obloženu svilom u kojoj je ruho za mladenku – bijelo i crveno, svilene *atlaske* marame, boca rakije i tacna sa šest čašica – sve to zakićeno novcem i ružmarinom. Julijana Kekezović iz Sombora dodaje da je nekoć svekrva nosila i jabuku sa zabodenim kovanicama. Zanimljivo je da kazivači u ovome kraju nisu potvrdili nošenje prosidbenih darova odn. zaručnih u novije vrijeme, u tkanoj torbi, u kakvoj je zaručni dar dobila Roza Fratrić iz Lemeša od zaručnika s Bezdanskih salaša.

Za razliku od subotičkih, somborski kazivači poznaju još jedan običaj uzvratnog darivanja prilikom prošnje – djevojka *daje marame* momku – u kutiji ili *koferu* obloženom svilom i izvana i iznutra (za razliku od svekrvina *kofera* koji je obložen svilom samo iznutra). Unutra se nalaze njezine marame, maramice – ženske i muške, i obično tri košulje za mladoženju od kojih jedna mora biti bijela – za vjenčanje, a jedna je za *veridbu*, te kravata. Na poklopcu iznutra nalazi se mladenkina fotografija, a izvana je okićena cvijećem, ružmarinom ili *esperatusom*. To predstavlja zalag da će se *cura* udati za momka i prvi predmet iz njezina vlasništva koji stiže u mladoženjinu kuću.

Takva kutija je često bila predmet hvale – *znao bi se onda posli svekar falit po sokaku s tom kutijom koju je njegov sin dobio od snaje. Nediljom posli podne su žene sidile na sokaku, a on bi iš'o od žene do žene i pokaziv'o svima kutiju* (Emilija Dorotić, Šikara). No, dogodilo bi se i da se djevojka predomisli, pa onda šalje tete i strine po marame u momkovu kuću, a poslije te iste marame da drugom momku. Ovaj se običaj danas iznimno rijetko održava, ali je sačuvano živo

sjećanje na njega. Kristina Vuković iz Bezdanskih salaša jedina je među svojim vršnjakinjama iz okolice koja se pridržavala mnogih tradicijskih elemenata u predsvadbenim i svadbenim običajima prilikom vlastite udaje.

Somborske kazivačice (Emilija Dorotić i Julijana Kekezović) dodaju kako su se često prošnja i zaruke održavale istovremeno. Marija Parčetić i Kristina Vuković iz okolice Sombora, pak, tvrde da se danas kutija s darovima i rakija nose u zaruke, budući da nema više tradicionalne prošnje. Dakle, prošnja se preslojila sa zarukama i više ne postoji u svojoj izvornoj varijanti – što je sudbina još mnogih drugih negdašnjih predsvadbenih običaja.

Prošnja je običaj koji se pod različitim nazivima u pojedinim lokalitetima prakticirao većinom u prošlosti, ipak i danas u pojedinim kazivanjima nalazi potvrdu. Tako su primjerice, Kristinu Vuković (Bezdanski salaši) prilikom prošnje 2006. skupa s momkom pohodili i njegov brat i sestra. No, u većini slučajeva, u novije vrijeme momak sam obavlja prošnju. Podaci o njezinu održavanju i u današnje vrijeme, uz sve spomenute vrste pohoda prije prošnje i same prošnje, ukazuju da je varijacija bilo kako u prošlosti tako i u sadašnjosti, kada, što se sa izvjesnom sigurnošću može reći, najvažniji predsvadbeni sastanak ipak postaju zaruke i darovi koji se tom prigodom donose.

3.3. Sastanci između prošnje i zaruka

Pojedini kazivači spominju i poseban sastanak između prošnje i zaruka: *dogovor*, *rukovanje*, kojima je svrha prvenstveno bila dogovor o zarukama i djevojinom mirazu, koji se većinom održavao u ranije vrijeme, rijetko se zadržao do najnovijeg vremena (pretežno do druge polovice 20. st. – izuzev primjera Kristine Vuković koja se udala 2006.), potvrdu za isti nalazimo najčešće do 80-tih g. 20. st. pod nazivom *dogovor*). Kontinuitet ovog pohoda, skupa s mnogim drugim tradicijskim elementima, prekinut je na nekoliko godina kod većine obitelji nakon Drugog svjetskog rata iz očitih razloga sveopće ekonomske krize. Tom prilikom momkovi roditelji (rjeđe i mladoženja i brat, i zaova i djever – prema Mariji Paštrović iz Gradine) dođu u djevojinu kuću, nerijetko na večeru, te se u miru upoznaju s *preteljima*. Uglavnom se ne bi donosili nikakvi darovi prigodom *dogovora*, nego bi samo domaćini pripremili piće i jelo ili makar kolače da počaste *pretelje*. Lozika Skenderović iz Ljutova kaže da je u dar nosio tko je što imao – njoj su svekar i svekrva donijeli grožđa; a Katica Matković iz Tavankuta kaže da su ona i njezin muž kada se njezin sin Slavko Matković (Mala Bosna/Subotica) ženio 1980. godine odnijeli čaše i maramice na dogovor *preteljima*. Ruža Ivković Ivandekić iz Bikova je također dobila čaše za vino i tacnu. Katica Marganić iz Bajmoka tvrdi da se nije ništa nosilo, nego bi nazdravili s *rozolijom* (svekrovom rakijom) koja se tom prigodom prvi put otvara. Po riječima Kate Zelić iz Žednik na *dogovor* su se nekad nosili plišana marama, zlato i novci.

Opis *dogovora* Marije Paštrović iz Gradina uvelike podsjeća na običaj darivanja kod zaruka – momkovi roditelji bi donijeli ukrašenu rakiju, tacnu i čašice, potom cvijeće, zlatan nakit, satensku kutiju s materijalom za vjenčanicu i kompletnom opremom za mladenku – donje rublje, čarape, cipele, crvene papuče i crvenu pregaču. Premda ima slučajeva kada ni sami kazivači nisu mogli razgraničiti predsvadbene pohode, jer su neki doista slični (*dogovor* često nalikuje prošnji ili zarukama), Marija Paštrović je spremno ustvrdila da se gore opisani običaj

darivanja vezuje upravo uz *dogovor*, a ne uz zaručke Nadalje, potonja kazivačica spominje još jedan specifičan susret *pretelja*, koji drugi kazivači nisu spomenuli – u nedjelju nakon subotnjeg dogovora, nakon mise, djevojčina i momkova šira rodbina sastaju se i skupa odlaze na ručak (u restoran), što je dodatna prilika za *pretelje* da se поближе upoznaju. Ove potvrde posebnog sastajanja nedjeljom nakon mise zanimljiva su suvremena inačica sastajanja i posjećivanje zaručnice u vrijeme naviještanja vjenčanja.

3.4. Zaručni darovi

Najvažniji pređsvadbeni sastanak postale su zaručke, koje se nazivaju *veridba* ili *piće*, kada se ide *zapat divojku* – kako se još govorilo u okolici Subotice. Danas je od postojećih sinonima zadržan samo naziv *veridba*, što je ujedno i jedini naziv ovoga sastanka koji se javljao u okolici Sombora. Tako i darovi postaju važan faktor i sve su raznolikiji. I u subotičkom kraju vjenčana oprema postaje važan dio zaručnog dara. Obavezni darovi su bili: rakija i šest čašica na tacni (iz kojih se nazdravlja s tom rakijom da se djevojka *zapije*), kompletna oprema za mladenku složena u kartonskoj kutiji obloženoj svilom (bijela, roza ili plava, jedna ili više) koju najčešće zovu *rozolija* ili *rozalija* (premda Đula Tonković iz Bikova *rozolijom* naziva bocu rakije i čašice u kutiji), ili u *koferu* obloženom svilom iznutra (danas u Somboru i okolici umjesto kartonske kutije). Takav je *koferski* obložen svilom dobila i kazivačica iz okoline Sombora Kristina Vuković 2006. g.

Zanimljiv primjer kada svekrva buduđoj snahi na zaručkama daruje 3 kutije pune darova – bijelu, roza i plavu (budući da ih je svekrvina sestra sama pravila) nalazimo kod kazivačice Ruže Ivković Ivandekić iz Bikova.

Pod opremom koja se slaže u zaručnu kutiju odnosno *koferski* podrazumijevaju se čarape, donje rublje (koje se u daljoj prošlosti nije kupovalo), pregača, materijal za ruho (u starije doba i za vjenčano ruho, ne nužno bijelo, iako se često vjenčano ruho kupovalo i naknadno), drugi materijal za crveno ruho (za *okrećanje* u svatovima), materijal za ruho koje će mladenka nositi u prvu nedjelju nakon vjenčanja (Jela Stantić, Đurđin). U Somboru i okolici još se pazi da je u *koferu* paran broj materijala. Važan dar su vezene tj. *rađene* papuče, cipele, svilene *atlaske* marame, kašmirske ili *delinske* marame, kao i svilena marama za prvu nedjelju nakon vjenčanja (Jela Stantić, Đurđin), maramice, ponekad i velika *rojtoška* marama, a u starije doba i jabuka ukrašena mašnjama, na koju bi nerijetko bio privezan i zaručnički prsten (Đula Tonković, Bikovo). Ako je momak iz dobrostojeće, *gazdačke* kuće – zaručnica dobije i zlato, obično dukat (mada je potonje često izostalo iz ekonomskih razloga), a u novije vrijeme ogrlicu i narukvicu ili broš. Ako djevojka ranije nije dobila prsten i/ili burmu, onda bi ih dobila sada.

Zaručne kutije su se u okolici Subotice naručivale i kupovale u butiku za opremu za mladenke ('Cvečara i butik za nevjeste' *Princess*) u Rudićevoj ulici, koja postoji od 1950. godine sve do danas na istoj lokaciji.²⁴ U njegovoj se ponudi i danas mogu naći vrlo slične kutije oblo-

²⁴ Mogućnost nabavke izrađene zaručne kutije u takvoj specijaliziranoj trgovini ukazuje na komercijalizaciju i uključivanje tradicijskim elementima u ponudu suvremene vjenčane opreme; bilo bi zanimljivo istražiti kako i kada je započela prodaja ovakvih kutija i da li je upravo trgovačka ponuda utjecala na njihov izgled (ili je put možda bio obrnut), s obzirom da je u daljnjoj prošlosti izgled zaručnih kutija bio drugačiji. Zbog odbijanja prodavačice nije bilo moguće fotografirati izlog trgovine ili kutija koje su trenutno bile u ponudi.

žene svilom složenom na *falte*, različitih boja, veličina i oblika – od onih klasičnih četvrtastih, do okruglastih i srcolikih, što je očiti pokazatelj da i dalje postoji potražnja za njima. Osim u butiku, zaručne kutije se u današnje vrijeme mogu naručiti od bunjevačkih žena, koje ih same izrađuju. Đula Tonković iz Bikova jedna je od žena koje su zaručne kutije same izrađivale, no, samo za po potrebe svojih bližnjih. O njezinoj dovitljivosti i snalazljivosti svjedoči i način na koji je samostalno pravila prvu zaručnu kutiju 1968. g.: *Ja sam mojoj braći i svojim sama pravila – jedno 10-12 kutija sam napravila. Šila sam, pa nabirala svilu. A prvu kutiju sam pravila bratu koji se oma posli mene ženio. Al nisam tila nikom kazat', jer ako ne uspijem, onda će me sekirat'... A brali se kuruzi, a ja kad oni odu leć, ja onda pravim kutiju. Gledala sam s ove moje, pa sam je tako pravila. Al ipak je moja bila puno čvršća. Lipila sam je od tista, do ujutru se osuši i onda sutra uveče nastavim. Jer di sam ja onda bila do grada da kupim lipilo, nego sam se snalazila kako sam znala – malo brašna i vode i eto to se skori. Al onda nije bila iznutra svilena, već je bila od platna, od postava, a spolja je bila svila. Dotična je kazivačica i sama za zaručke dobila od svekra i svekrve opremu u svilenoj roze kutiji, a izradila ju je njezina zaova.*

Još jednu neobičnu, puno manju, svilenu roze kutiju spomenuta kazivačica je dobila za zaručke od svoje *baba-strine* (supruge očevog strica), a u njoj su bile maramice. Ovaj je primjer, po svemu sudeći, izoliran slučaj koji nije bio uobičajen.

Pojedini kazivači ističu razlike u vrsti darova na nekadašnjim i suvremenim zaručkama. Kazivačica Katica Marganić iz Bajmoka navodi da se nekad nisu nosili kolač i rakija u zaručke. Ista kazivačica spominje da je i djevojka darivala mladoženju košuljom, džepnom vezenom maramicom i *pošom* (kravatom) u svilenom kutiji, što podsjeća na somborski običaj *davanje marama* (s razlikom da se potonji prakticira prilikom prošnje).

Svekrva bi donosila tortu, a nekad je to bila pogača 'u slatko', prema Loziki Skenderović iz Ljutova i Pere Matkovića iz Pavlovca. Krista Čović iz Bikova je, primjerice, dobila dvije torte – jednu od svekrve, drugu od jetrve. U somborskom kraju specifičan zaručni dar je pleteni slatki kolač *kravalj* (potvrđen i u prethodnim istraživanjima) ili *divojački kolač*. U novije se vrijeme češće nosi torta, a ponegdje se nosi i torta i kolač.

Običaj darivanja buduće mladenke novcem i dalje se zadržao. Svi gosti ju daruju novcem, a posebno najbliži – svekar i svekrva. Tako se Lozika Skenderović iz Ljutova prisjeća svojih zaručaka iz 1958. godine s riječima: *Kad sam poljubila svekra i svekrovu, onda je većinom tako bilo da najveće novčanice što postoje, to se da.. Jer nije bilo dvoji' novaca, k'o danas... I ako je svekar pušio, pa ako zapali cigaretlu onda je red da dariva, ako nalije čašu ako je žedan, onda opet dariva snašu, a snaša posli iz ti' novaca kupi svima njima darovinu..*

Pojedini kazivači ipak tvrde da se *oprava* za nevjestu – ruho, vijenac, cipele i čarape – kupovala nakon zaručaka tj. *dogovora*, što je bilo karakteristično za ranije razdoblje u subotočkom kraju. *Oprava* je u slučaju Jele Stantić uključivala i kaput sa 'striganom (točnije *astraganom* tj. finim i skupocjenim krznom s kovrčastom vunom dobivenom od mladih janjaca) te rukavice, jer se uvijek *gledalo da muška strana ne škrtari* (Jela Stantić, Đurđin). Prema riječima kazivačice Đule Tonković iz Bikova na zaručkama je bilo i situacija kada se *pretelji* nisu mogli dogovoriti oko mladenkine oprave: *bilo je slučajeva di se pretelji na štrupandlama (podvezicama) razidu – ako pretelji to tvrde da neće kupit, pa se natežu – al' to je samo jedan inat*. Običaj pogodbe na zaručkama živo opisuje i Klara Tikvicki iz Žednika, pripovijedajući slučaj svoje majke: *U piću se*

pogode i zapne se ako neće da kupe snaši ruvo i sve što njeni traže... Bačo i nana kad su se upoznali, njezin svekar je kaz'o, ne treba žalit, već sve će dat šta snaša ište. A majka zapela za niku plišovu otunku – kaže ona još taku nema. I dida onda – nek' je tako: bio je silan... A nana nije smila ništa kast – čutite Vi, jel štogod. To je bilo '27.

3.5. Darivanje zaručnice nakon zaruka

Zanimljivi su i pohodi zaova budućoj nevjesti nakon zaruka, nedjeljom za vrijeme naviještanja vjenčanja u crkvi, te njezino vođenje na misu, koje kazivači ističu kao običaj koji se prestao prakticirati. Spominju pritom i zanimljivu pojedinost vezanu uz vjenčanu opremu buduće snahe. Nekada je tri nedjelje nakon mise svećenik naviještao vjenčanje mladenaca i na tu misu djevojka bi išla u pratnji svojih udanih zaova. One bi došle po nju, odvele je i vratile doma nakon mise. Kazivači koji se sjećaju dotičnog običaja tvrde da se on više prakticirao u gradu nego na salašu, iz čisto praktičnih razloga, jer je na salašu daljina predstavljala prepreku. Tako Pere Matković iz Pavlovca kazuje da su salašari najčešće išli samo jednom, a *varošani* i više puta.

Na misu se išlo ili u lokalnu crkvu ili češće u *varoš*, a poslije mise bi se zaove prošetale (korzom) sa svojom budućom snahom da ju pokažu svijetu, jer su je tada već svojatale, ili pak s ciljem da se bolje upoznaju sa svojom budućom snahom. Pere Matković pak tvrdi da su zaove mladenku vodile u crkvu da je pokažu svijetu, ali i da se pokaže njezino vjenčano ruho. Naime, djevojka je već tada oblačila vjenčano ruho, koje do polovice 20. st. najčešće još nije bilo bijelo (primjerice, njegova majka je 1920. godine kada se udavala imala tamno-ljubičastu svilu) – ali naravno bez vijenca. Ove potvrde ukazuju i na varijantu darivanja buduće nevjeste vjenčanom opremom još na prošnji. Zanimljiva je činjenica da su tek pedesetih godina 20. stoljeća *snaše* počele učestalo nositi *bila ruva*, što prije nikako nije bio slučaj (osobito u poslijeratnim godinama kada su se mladenke snalazile na razne načine – neke su nosile svoja stara *ruva*, neke bi posudile tuđe, a rijetki su počeli s trendom bijelih vjenčanica početkom 1940. godine (poneki još i polovinom tridesetih – jedan takav primjer je iz okolice Subotice s početka četrdesetih godina: mladenci Katica Ivković i Grgo Merković).

Osim što potvrđuje običaj pohoda zaova nevjesti s početka 20. stoljeća, čijom prilikom zaove vode potonju u crkvu, pripovijedanje Jele Stantić iz Đurđina ujedno ilustrira i negdašnju poslušnost mladih pri prihvaćanju roditeljskog izbora bračnog partnera. Naime, kazivačica donosi priču iz 1907-1908. g.:

Jedna majka je pripovidala – bila je jako lipa žena, al' se nije udala i onda će ju udat, u dogovoru, a nije vidila đuvegiju. I onda su prve nedilje posli pića došli da je vode u crkvu. Kad su izašli iz crkve – pitaje je drugarice i sestre koje ti je đuvegija, a njoj kad su pokazali 'ko je, ona se osramotila – on bio mali, bili, gadan – znam čovika... a ona što je vidila najlipšeg i najvišeg momka, ona na njega pokazala, pa su joj se sve divile. A ono na kraju bio taj mali, bili. Al' udala se za njega i lipo su živili...

4. Zaključna razmatranja

Svi navedeni primjeri pokazuju veliku varijabilnost u predsvadbenih sastanaka, kao i u darivanja koja se pritom prakticiraju. Razlike se mogu pratiti kako na sinhronijskoj tako i na dijakronijskoj razini, što ukazuje na postojanje određenih običajnih obrazaca, ali i na dinamiku običajnih praksi, koje su se kroz svoje brojne varijacije u prostoru (uže područje bačkih Bunjevaca somborskog i subotičkog kraja) i vremenu od početka 20 stoljeća održale do današnjih dana te, selektiranjem specifičnih značajki određenih oblika darivanja, pokazale opstojnost pojedinih tradicijskih obilježja koja, uklapanjem u suvremenu životnu praksu, postaju markeri identiteta njihovih nositelja.

Zaruke su postale na taj način ključni predsvadbeni sastanak, koji se i nadalje održava, pa tako sve do današnjih dana sadrži određene tradicijske elemente, koji se tiču obiteljskog života i običaja, poput nekih drugih tradicija koje se prakticiraju u suvremenim uvjetima, vezanih uz godišnji ciklus običaja, kao što je obilježavanje *materica*, priprema *pletanog kolača* i *božićnjaka*, uskrsnog polijevanja, da spomenemo samo one najprepoznatljivije u užoj lokalnoj zajednici, isto tako prepoznatljive kao marker njihovoga identiteta i od strane drugih skupina u vlastitoj sredini, ali i šire. Takvi se tradicijski elementi mogu smatrati selektiranim markerima identiteta bunjevačkih Hrvata, koji se više vezuju uz obiteljske i rodbinske svetkovine, za razliku od nekih drugih poznatijih i istaknutijih simbola njihovoga identiteta, kao što su *dužijanca* i *prelo*, koji su poprimili obilježja društvenih javnih manifestacija.

Kada govorimo o identitetu najčešće imamo u vidu predodžbe koje zajednice stvaraju o sebi i drugima i simbole kojima označavaju svoju različitost. Pritom moramo imati u vidu dva aspekta promatranja: objektivni i subjektivni. *Objektivni podrazumijeva niz različitih elemenata kulture (tzv. objektivni sadržaj kulture) koji se mogu smatrati pojedinačnim/individualnim izrazom kulturnih obrazaca članova jedne etničke grupe. Subjektivni podrazumijeva osjećaj i svijest o pripadnosti etničkoj grupi i značenje što ga ta pripadnost ima u vrijednosnome sklopu svakoga pojedinca ponaosob* (Grbić 1994: 45). Kad je riječ o hrvatskoj etničkoj grupi Bunjevci u Bačkoj, njihov etnički i kulturni identitet podjednako su važni. *Suvremene koncepcije vežu etnički identitet uz pojam društvene grupe, ukoliko po tim pojmom podrazumijevamo određenu društvenu strukturu koja je združena na osnovi biološke povezanosti ili nekih drugih posebnih društvenih odnosa, a kulturni identitet uz tradiciju, ukoliko pod pojmom tradicije shvaćamo akumulirano kolektivno iskustvo neke grupe (ekološko, prostorno, političko, religijsko, estetsko, kao i iskustvo vezano uz interakcije s drugim grupama) ... Cjelovitost kulturnoga pa i etničkoga identiteta osiguravaju zapravo brojni ekonomski, politički, društveni, psihološki i drugi mehanizmi koji usmjeravaju selekciju i izbor onih elemenata kulture koji postaju označitelji etničkoga identiteta* (Grbić 1994: 29). Da li će više doći do izražaja jedan ili drugi aspekt identiteta ovisi o sredini i o situaciji, dakle, o okolnostima u kojima se ispoljava. Bački Bunjevci izražavaju ne samo kulturni, nego i svoj etnički identitet, preko objektivnog sadržaja kulture, preko prepoznatljivih markera osobitosti svojega tradicijskog nasljeđa u multietničkom okruženju u kojemu žive. Pritom se identitetska opozicija **mi** i **oni** ne ispoljava samo spram drugih etničkih i konfesionalnih zajednica, već i spram drugih skupina s hrvatskim predznakom. Prikaz raznolikosti predsvadbenih običaja u njihovom tradicijskom i suvremenom rakursu, kao i njihova opstojnost i specifični oblici njihove modifikacije primjer su ispoljavanja identiteta selektiranjem objektivnih sadržaja

kulture (kulturni identitet). Ujedno je selektiranje specifičnih elemenata njihovoga kulturnoga nasljeđa izraz pripadnosti hrvatskoj etničkoj grupi Bunjevaca (po čemu se razlikuju od nekih drugih hrvatskih etničkih grupa) i njihove prepoznatljivosti u multikulturnoj sredini u kojoj obitavaju (etnički identitet).